PÉCS—RÓMA—SZEGED

BESZÉLGETÉS DR. KOLTAY-KASTNER JENŐ TANSZÉKVEZETŐ EGYETEMI TANÁRRAL

„Erény, hősiesség, lelki nagyság, ragyogó és a közt szolgáló példái csak a népi államban találhatók meg, ahol a nemzet részese a hatalomnak."
(Leopardi 1821. aug. 26-án írott jegyzete.)

A József Attila Tudományegyetem Ady téri épületének egyik szemináriumi szobájában olasz nyelvű előadást tart a professzor csütörtök délelőtt tíztől tizenkettőig. A harmadéves bölcsészhallgatók feszült figyelemmel hallgatják Dante ifjúkori műveinek elemzését, az „édes, új stílus" létrejöttének irodalmi előzményeit és körülményeit megelevenítő előadót.

Vinkler László rajza

A szemináriumi szobából — miután az előadó befejezi az órát — átlépünk a könyvtárba, azaz dr. Koltay-Kastner Jenő professzor szobájába. Ideális alkotóműhely. Előbb a könyveken fut végig tekintetem, majd egy festményt veszek szemügyre, bár szerényen megbújik az egyik sarokban. A legendás hírű Türr István nagyon szép mellképe ez — melyről még nem készült reprodukció —, s az ismeretlen festő vörös garibaldista ruhában örökítette meg. Az íróasztallal szemben egy ízléses, Kisfaludy Strobl Zsigmond alkotta aktszobor hívja fel magára a figyelmet. Egy másik képen a firenzei Signoria látható, s odébb egy kedves fénykép: Lenin a dolgozószobában újságot olvas. Az íróasztalon Dante kis méretű mellszobra, és mellette a „híres farkas" Róma alapításának mondáját idézi emlékezetembe. Az asztal jobb sarkán a „La Rinascita" (Újjászületés), Palmiro Togliatti 1944-ben indult elméleti hetilapjának legújabb száma — ez a hetilap az első számtól kezdve jár az intézetnek —, melyben sok egyéb aktuális kérdés mellett az olasz egyetemi reformról folyik vita. E lapból sokat meríthet a professzor a „Mai olasz kultúra aktuális kérdései" című előadásához. Első percekben ennyit mond ez a szoba, s talán többet is megtudnék, ha tovább nézgelődnék. De arra kell figyelnem, amit a professzor intézetéről, annak múltjáról és jelenjéről mond.

— *A „Román nyelvek és irodalmak" tanszéke, melynek vezető tanára vagyok, egyetemünkön 1958-ban létesült, s az addig ideiglenesen szüneteltetett külön olasz és francia tanszékek örökébe lépett. E körülmény elsősorban szervezési feladatok elé állított. Ma vezetésem alatt a francia tanárképzést két docens és egy adjunktus, az olaszt mellettem egy adjunktus és egy tanársegéd látja el. A spanyol és román nyelvek oktatása ez idő szerint csak lektori fokon történik. E keret fejlesztése legközvetlenebb feladatunk. Természetszerűleg első törekvésünk az, hogy hallgatóink már a felvételi vizsgára az általuk választott nyelv minél tökéletesebb ismeretét hozzák magukkal a középiskolából. Mind ez ideig az a gátló körülmény áll fenn, hogy e nyelvek — mint második választható idegen nyelv — általában csak a gimnáziumban kerülnek oktatásra. Újabban egyetemünk Ságvári Endre gyakorló általános iskolájában nyílt egy francia „tagozatos osztály", ahol az ötödiktől heti öt órában folyik a nyelv tanítása, s e körülmény azzal a reménnyel kecsegtet, hogy néhány év múlva már olyan felkészültségű diákság kerül hozzánk, melynek nem lesznek nehézségei francia nyelvű előadások megértésében.*

— Milyen jelei vannak a fejlődésnek?

— A nyelvtanítás eszközének modernizálása persze lépést kell hogy tartson ezzel a kedvező fejlődéssel. Országos szinten folyamatban van olyan szöveggyűjtemények összeállítása, melyek a szókészlet és beszédkészség fokozatos fejlesztését szolgálják, épp elnökletem alatt folyt le két évvel ezelőtt karunkon egy egyetemközi értekezlet a gépi nyelvtanítás és audió-vizuális módszer alkalmazásáról, minek eredményeképpen a tanszék egyik docensének — dr. Bakos Ferencnek — vezetésével már az 1965—66-os tanév második felében megkezdi munkáját nyelvi laboratóriumunk.

A gépi segítséggel is rendelkező legjobb egyetemi nyelvtanító módszerek sem pótolják azonban oktatóink és hallgatóink viszonylatában egyaránt a szóban forgó nép kultúrájának helyszínen való megismerését és átélését. E tekintetben a legbiztatóbb fejlődés elé nézünk. Soha nem volt korábban idegen nyelvi tanszéknek annyi lehetősége kiküldetésekre és ösztöndíjakra, mint az utóbbi években. Es megelégedéssel elmondhatom, hogy mind az oktatók, mind a hallgatók nagy haszonnal éltek vele. Ezzel párhuzamosan kormányzatunk külföldi professzorok előadásaira is minden eddiginél gazdagabb alkalmat nyújt. Több francia és olasz professzor jön 1966-ban is Magyarországra, köztük egy marxista gondolkodású olasz professzor — Galvano della Volpe — a messinai egyetemről, akinek 1960-ban kiadott marxista esztétikai könyve rövid idő alatt három kiadást ért meg. S nemrég volt itt — 1965 novemberében — Alekszander Ivanovics Jurzsenko professzor, az odesszai állami egyetem rektora, s a két egyetem közötti 1966-ra szóló együttműködési szerződésben foglaltak szerint szovjet professzorok érkezése várható a román nyelvek intézetébe is, s szegediek látogathatnak el Odesszába. A. I. Jurzsenko professzor hangsúlyozta beszélgetés során, hogy őket kiváltképp érdekli az idegen nyelvi tanszékek munkája, s reméli, hogy haszonnal jár az egyes tanszékek s tudósok közvetlen kapcsolatának kiépítése.

— Mi a véleménye a professzor úrnak a tanszék tudományos és nevelő feladatáról?

— Erre a kérdésre válaszolva már átkerültünk a szükséges bázist alkotó és a jelenlegi körülmények közt a tanárképzés négy éve alatt soha nem nélkülözhető nyelv- és stílustanítás területéről a tudományos és nevelő feladatok mezejére. Nem válhat jó középiskolai tanárrá, aki a tanítandó nyelvek szerkezetével, kialakulásával, múltbeli és jelenkori irodalmi megnyilvánulásával nincsen tisztában. S a marxizmus—leninizmus tanításainak megismerése csak megerősített abban a meggyőződésben, hogy a tényeknek, nyelvi és irodalmi jelenségeknek az egykorú társadalmi helyzetbe beágyazott és száraz kézikönyvízű másodlagos jellegtől ment, élményszerű előadása szoktathatja a hallgatóságot olyan módszerek alkalmazására, ami azután a szemináriumi foglalkozásokon egyes feladatok megoldásában s később tudományos munkájában érvényre juthat. A tanítványok munkájának — főleg „szakdolgozat"-aiknak, doktori értekezéseiknek — közvetlen irányítását, kedvébresztését a tudományos kutatásra, buzdítást önálló ítéletalkotásra tartom az egyetemi tanár legszebb feladatának és legnagyobb örömének. Szerencsésnek vallom magamat, mivel csaknem 42 évi egyetemi működésem alatt egy hallgatómat magántanárrá habilitáltam: dr. Kardos Tibor az ELTE olasz professzorává lett; egy másiknak, Kolozsvári Grandpierre Emilnek nevét legkitűnőbb íróink közt tarthatjuk számon... A hallgatósággal való közvetlen kapcsolat megteremtése, az intézeten belül bizonyos családias légkör kialakítása a nyugodt és folyamatos munka egyik fő feltétele. Hogy ennek emlékét tanítványaim magukkal vigyék pályájukra, ezt tartottam és vallom nevelői törekvésem alapjának.

Eddig tart a könyvtár-dolgozószobában elhangzott nyilatkozat-vallomás, mely szorosan kapcsolódik az intézethez, az oktatáshoz, s kissé tán elrejtve maradt e szavak mögött az ember, aki hosszú és gazdag pályafutása során tanítványok százait indította el oktató és tudományos pályájukon, s könyvekben, tudományos folyóiratokban itthon és külföldön publikált értekezései, tudományos alkotásai szerves részévé váltak az egyetemes emberi tudásnak.

— Hogyan indult ez az életpálya? — teszem föl a kérdést a Lenin körúti lakásának dolgozószobájában.

— Pályám nem indult a szokványos, sima úton. Elemi iskoláimat a kisalföldi Magyardiószegen, középiskoláimat a felföldi Zsolnán és Kecskeméten végeztem. Az Eötvös József Kollégium ösztöndíjasaként kerültem a budapesti egyetemre, ahol magyar—német—francia szakot végeztem. Mint idegen nyelv csak e kettő szerepelt az akkori középiskoláink tanulmányi rendjében, és — bár Fiumében volt olasz tanítású gimnáziumunk — az országnak akkori egyedüli teljes egyetemén nem volt olasz tanszék. Ilyen csak az első világháború végén létesült Zomba Alajos kinevezésével. Angol órákat a kollégiumban Gombocz Zoltán, a későbbi

nagy nyelvész tartott. Módszert Riedl Frigyestől, s az Eötvös-kollégiumban Horváth Jánostól, valamint az egyetem vezető filológus német tanárától, Henrich Gusztávtól tanultam. De főleg a francia iránt erősödött az érdeklődésem, és doktori értekezésem témájául Eötvös József „Karthausi"-jának az egykorú francia regényirodalommal való összefüggéseit választottam. Stendhal „A pármai karthausi kolostorá"-n és olasz novelláin keresztül jutottam el az olasz nyelv magánúton való tanulmányozásához és az olasz irodalommal való első ismerkedéshez is.

Az 1913-as és 14-es évet, mint ösztöndíjas, a párizsi Sorbonne hallgatójaként töltöttem, s csak az mentett meg a „Fekete kolostor" (Noirmoutier) internáló táborától, hogy nyárára elfogyott a pénzem, s emiatt hazatértem. Ám sorsomat nem kerülhettem el. Hamarosan be kellett vonulnom katonának, és a második isonzói csatában körülkerített 4. honvéd gyalogos ezred csekély maradványaival olasz hadifogságba estem. Az olasz fogságban töltött három év alatt minden garast könyvek beszerzésére takarítva meg az „ellátmány"-ból, volt bőven időm szinte módszeresen áttanulmányoznom az olasz irodalom történetét. Modern irodalmi folyóiratra is előfizethettem a Palermo melletti, normann katedrálisáról híres Cefalù városka táborában. Romain Rolland Jean Christophe-jának frissen megjelent tíz kötetét is ott olvastam.

További érdeklődésemre elmondja azt is, hogy 1919 áprilisában, amikor a fogságból hazatért, Dante „Vita nuová"-jának kéziratát hozta tarsolyában, amit rögtön elvitt Kaposi Józsefnek, a „Dante Magyarországon" című könyv kiváló szerzőjének. Kezemben tartom a sárgult lapokat, csodálattal nézem a régi kéziratot, amelyen rajta van a hadifoglyok kicserélését intéző Firenze melletti katonai kórház pecsétje, ami nélkül nem hozhatta volna haza.

— *Kapositól tudtam meg* — folytatja a professzor —, *hogy Ferenczi Zoltán tolmácsolásában e mű már megjelenőben van, magyarul. Azért nem sajnáltam a fáradságot, ami hosszú hónapok tétlenségét édesítette meg. Munkámnak csak bevezető tanulmánya jelent meg később a budapesti „Olasz szemlé"-ben, de hétévi hallgatásra kényszerültség után már 1921-ben megjelent első tudományos dolgozatom „Dante realizmusa" címen, amelyet Dante halálának hétszázados évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémián rendezett emlékülésen olvastam fel. Az „Új élet" („Vita nuova")-kézirat pedig ott szerepelt a Nemzeti Múzeumban rendezett Dante-emlékkiállításon a Ferenczi Zoltán díszes margójú kiadása mellett. Azóta Jékely Zoltán költői fordítása mindkettőnket messze fölülmúlt. Ilyen titkos emlékekkel rendeztem hallgatóimmal Dante születésének 1965-ös centenáriumán intézetünkben a kiállítást, és vettem részt az akadémiai emlékülésen.*

De mi történt közvetlenül hazatérése után?

Olasz fogságból való hazatérését követően a Tanácsköztársaság Közoktatási Népbiztossága a székesfehérvári főreáliskolához nevezte ki „ideiglenes rendes tanár"-nak. Ott, majd Budapest két középiskolájában működött három évig. Ezalatt szakfolyóiratokban egymás után jelentek meg olasz irodalmi vonatkozású tanulmányai. Nagyrészt abban a körben mozgott, amelyet Zamba Alajos professzor kezdeményezett Metastasio Magyarországon című cikkével. Sorra mutatta ki Csokonai (1921), Faludi, Amadé László (1922) olasz forrásait, Báthory Zsigmond XVI. századi erdélyi fejedelem udvarának olaszos műveltségét stb....

— Volt-e ez irányú munkásságának közvetlen hatása életútjára? — kérdem.

— *Igen, hiszen e tanulmányok alapján habilitált a budapesti egyetem 1923-ban az olasz irodalomból magántanárrá, ami egyetemi pályafutásom kezdetét jelentette. A következő évben a Pozsonyból Pécsre menekített egyetem hívott meg olasz tanszékére, s ezt töltöttem be előbb, mint „nyilvános rendkívüli", majd mint „nyilvános rendes tanár" 1940-ig, mikor is az ottani bölcsészeti kar megszűntével azonos minőségben Szegedre nyertem kinevezést.*

Mindjárt egyetemi pályafutásom elején tudományos érdeklődésem az olasz—magyar kapcsolatok kutatásának egy más területe felé is fordult. Még mint magántanár megbízást kaptam az akkor felállított Római Magyar Történeti Intézet vezetésére titkári minőségben. Mikor szabad emberként először tértem vissza Itáliába, kezdtem kutatni Kossuth Lajos olaszországi tartózkodásának és politikai működésének levéltári és az egykori sajtóban található nyomait.

E kutatás első eredményeiről 1926-ban számolt be egy olasz nyelven megjelent cikkben. Ezzel egyidejűleg megismerkedett a nagy múltú Istituto per la storia del Risorgimento Italiano folyóiratával, a Rassegna storica del Risorgimento-val, mely 1921. évfolyamában 41 francia nyelvű Kossuth-levelet közölt s dolgozott fel, melye-

ket az olasz politikai egység Londonban élő apostolához, a köztársaságot hirdető Giuseppe Mazzinihoz intézett 1851 és 1855 között Kutahiából, majd amerikai körútjáról. Nemzeti Múzeumunk Kossuth-iratai között felfedezte aztán e levelek ellendarabjait — szám szerint 28-at —, s feldolgozásukkal együtt ezek megjelentek a firenzei Le Monier kiadónál, a Giovanni Gentile szerkesztésében megjelenő „Studi e documenti di storia del Risorgimento" könyvsorozatban (1929). Párhuzamosan ezzel Mazzininak más magyar emigráltakhoz — a többi között Pulszky Ferenchez, Nemeskéri Kiss Miklóshoz — írott politikai vonatkozású leveleit is publikálta olasz történeti folyóiratokban.

A szálak azután további magyar és olasz levéltári kutatásokhoz vezettek. Egyrészt visszafelé, a magyar szabadságharc korába, az Alessandro Monti ezredesnek a torinói kormány által Kossuthhoz küldött képviselő diplomáciai és katonai szerepének tisztázásához, másrészt előre, a III. Napóleon szövetségében Ausztria ellen 1859-ben Cavour által előkészített hadjáratban tervezett magyar együttműködéshez, amikor is már a bécsi levéltár egykorú okmányanyagát is be kellett vonnia vizsgálata körébe. E második könyve is olaszul jelent meg ugyanabban a firenzei könyvsorozatban. (Il constributo ungherese nella guerra 1869. 1934.) Majd az új kutatási terület még tovább csábította az 1860-as Garibaldi szicíliai expedíciója magyar résztvevőiről („Türr István 1860-ban. Olasz emlékiratok nyomán" címmel magyarul és franciául 1929-ben; „Garibaldi e la questione ungherese" címmel 1938-ban) szóló értekezések megírásához. Irodalmi és történeti vizsgálódások így, az olasz—magyar kapcsolatok legendaszerű hiedelmek magját is kifejtő, szerves egésszé forrtak össze, amit jól hasznosíthatott, amikor 1936-ban olasz részről a római egyetem akkor szervezett magyar tanszékére kapott kinevezést s egyben magyar részről a Római Magyar Akadémia igazgatásával bízták meg a pécsi tanszékről való ideiglenes szabadságolással. Rómában töltött négy év alatt rendszeresen előadta a magyar irodalmat. Ez viszont lehetővé tette számára, hogy tíz évvel később, mikor vidéki egyetemeinken, így a szegedin is, 1949-től 1957-ig ideiglenesen szünetelt a nyugati nyelvek tanszékeinek működése, átmenetileg egyik magyar irodalmi katedrát elvállalja. Ez alatt az idő alatt megjelent magyar tárgyú értekezéseinek (Bornemisza Péter humanizmusa 1952, Tótfalusi Kis Miklós coccejanizmusa 1954. A Königsbergi Töredékek kérdéséhez 1955) is volt többnyire valami olasz vonatkozásuk. A felszabadulás utáni időszakban is megmaradt tehát érdeklődésének e korábbi kettőssége, de nyugodtabb körülmények között újból könyvek publikálására irányult.

Az „Acta Universitatis Szegediensis"-ben 1948-ban jelent meg Leopardiról, „az olasz romantika büszkeségéről" részletes összehasonlító irodalomtörténeti tanulmánya. Ennek előszavában így ír róla: „Leopardi a világirodalom egyik legnemesebb egyénisége és legegyetemesebb szelleme... Termése mindössze mintegy negyven költeményből álló verskötet és egy huszonöt novellaszerű fejezetből álló prózai munkácska. De mennyire felemelő egész világnézete, hősi helytállásra és emberszeretetben való összefogásra buzdító tanítása! És mily izgató feladat gondolatának, érzésmódjának, sorsának kialakulását nyomon követni tanulmányaiban, a világirodalom egyik legérdekesebb leveleskönyvében és legterjedelmesebb jegyzetgyűjteményében! Leopardi éppúgy az egész emberiségé, mint Shakespeare, Goethe vagy Tolsztoj."

Korábbi kutatásainak összegezéseként 1949-ben látott napvilágot Cola di Rienzóról írott könyve.

Jelentős tanulmányait közölték Giordano Brunóról (a magyar utókoráról szóló értekezés a torinói Rivista di Filosofia-ban látott napvilágot), Pietro Aretinóról és Ugo Foscolóról. Pietro Aretinót a reneszánsz kései realista és népi jellegű irodalmának legkiválóbb és legöntudatosabb képviselőjének tartja. (Babits szerint: „egy kicsit botrány híresség az »isteni« Aretinó, minden revolver-zsurnalisztáknak ősa. Legalább jó nagyban csinálta: egy magyar királyt is megzsarolt.") „Legjobb műveiben — olvashatjuk »Válogatott írásainak« előszavában —, amelyet a professzor válogatott, fordított és látott el előszóval — a városi proletariátus bajait, szomorúságait, emberi küzdelmeit tárja fel. Aretino szabadságvágyával áttörte a korabeli irodalom feudális, udvari korlátait, s ezzel a jövő fejlődés úttörőjévé lett."

Kiadta egy kötetben azokat a magyar nyelvű iratokat is, a Kossuth-emigráció 1859-i történetéhez (1949), melyek régebbi olasz nyelvű kiadványokban nem szerepeltek. Az Akadémiai Kiadónál 1960-ban jelent meg „A Kossuth-emigráció Olaszországban" című összefoglaló munkája; a Szépirodalmi Kiadó az ő gondozásában jelentette meg Kossuth bizalmasának, Tanárki Gyulának az Országos Levéltárban őrzött Naplóját, a legrészletesebbet, mi a szabadságharc belső életét tükrözi (1961).

Az egyetemi oktatás igényével függött össze a 20-as években szerkesztett *olasz—magyar és magyar—olasz kéziszótár, amit 1963-ban magyar—olasz nagyszótár követett.* Az oktatás színvonalának emelése szolgálatában állottak jegyzetei és szöveggyűjteményei.

Rómából Szegedre jött egyetemi tanárnak. Róma után Szeged? Nem volt szokatlan az új, s merőben más környezet, s feledni lehetett-e Pécset, a pannon táj szépségét? A kérdés önkéntelen adódik, miként a válasz:

— A tudományos kutatás szempontjából mindegy az, hogy hol él az ember: Pécsett, Rómában vagy Szegeden. Olaszországban töltött éveim alatt — úgy érzem — asszimiláltam az olasz életből és kultúrából mindazt, amire szükségem volt, s amire biztosan építhettem itthoni kutatásaimat. Az ott összegyűjtött tudományos adatokat itthon feldolgozhattam, hiszen egy sor forrásműhöz csak odakint juthattam hozzá. Egyetlen percig sem gondoltam arra, hogy odakint maradjak. Azt a missziót, amit magamra vállaltam, az olasz nyelv s kultúra haladó vívmányainak a magyar szellemi életbe való átplántálását, a két nép közötti sok évszázados kapcsolat minél pontosabb feltárását, a jelenlegi ápolását, a két nép közös történeti emlékeinek, megbecsülendő hagyományainak a sallangoktól megtisztított megőrzését a mának és a jövőnek, mindezt csak idehaza teljesíthettem erőmhöz és tehetségemhez s a lehetőségekhez mérten.

Negyedszázados ittléte után már szegedinek érzi és vallja magát. Féltőn figyeli tanszékének sorsát, az olasz nyelv oktatásának ügyét pedig szívén viseli. Ezért is jegyzi meg újból:

— Az olasz nyelv tanítását megyénk több középiskolájában szeretnénk elérni. Ez a szak előnyben van a francia szakkal szemben magán a tanszéken folyó nyelvtanítás dolgában. Az új magyar—olasz kulturális egyezményben karunk számára biztosított olasz anyanyelvű cserelektor, Mauro Santelli dr. ugyanis már egy éve működik tanszékünkön, s 1945 után ő volt az első olasz rektor Magyarországon. De mire ez a cikk megjelenik, talán megérkezik a magyar—francia kultúregyezmény alapján a francia cserelektor is, aki a jelenleg külső előadóként tanító két magyar lektor munkáját a nyelvtanítás terén betetőzheti.

— A közoktatási reformról szóló legutóbbi parlamenti vita erősen hangsúlyozta az idegen nyelvek tanításának fontosságát egyetemeinken és főiskoláinkon. Ennek alapfeltétele az, ha az általános és a középiskolákban is nagy súlyt fektetnek erre. Miért ne lehetne az olasz nyelv tanítását — nemcsak Budapesten, ahol 40 gimnáziumban oktatják, hanem — Csongrád megye iskoláiban is bevezetni? Hiszen az általunk képezett hallgatók kénytelenek távolra elmenni, s ha ez nem így lenne, akkor kevesebb gondot okozna az egyetemi oktatás utánpótlása is.

A professzor, akit e lap hasábjain bemutatunk, nem ismeretlen olvasóinknak. A felszabadulás után maga is bábáskodott a Tiszatáj megszületésénél, jó néhány alkalommal szerepelt a szerzők között. S mint lelkes zenebarát, akinek fogságbeli napjait is a zene tette színessé, ma a szegedi Filharmonikusok Baráti Egyesületének elnöke, segít a műsor összeállításában, s szabad idejében szívesen hallgatja Beethoven kései kvartettjeit és Bartókét, a legkedvesebbeket. Eddigi munkássága után megilletné őt a pihenés, hiszen túl van már a hetvenen. Mégsem választja ezt. Most kezdett hozzá a Herczeg-féle Olasz—magyar nagyszótár II. kiadásának átnézési munkájához. Ez hosszú időt vesz igénybe, sok energiát követel. S a fáradságot ki kell bírni a kijelölt cél érdekében, ami nem öncélú. Ezt igen szemléletesen fogalmazta meg egy 20 év előtti beszédében:

„A tudományt általában szívesen tekintik a szellem olyan megnyilatkozásának, amely távol áll az élet gyakorlati valóságától, és önmagában, önmagáért van. Pedig a legelvontabb tudomány sem tagadhatja meg a szálak sokaságát, amelyek a világ jelenségeihez fűzik. Hogy egészen kézenfekvő példát említsek: vajon megszülethetett és kifejlődhetett volna-e a gyermekgyógyászat egy spártai tájékozottságú államban, s nem volt-e szüksége az új európai humanizmus légkörére, hogy a mai magas fejlettségét elérje?"

Magyarország és Olaszország kultúrájának kiváló ismerője nem pihen addig, amíg van ereje az önként vállalt missziót teljesíteni. Amit eddig alkotott és tett, az szerves egészet alkot, s elvitathatatlanul részévé vált az egyetemes kultúrának. S benne van Pécs, Róma, Szeged is, mint cseppben a tenger. Óráin igyekszik minél többet átadni tanítványainak abból a temérdek kulturális kincsből, amit fél évszázad alatt felhalmozott.

BÁLINT GYULA